

Холёрова Махбуба Сатторовна

магистрант

Ўзбекистон Миллий университети

Маликова Дилдорахон Қобиловна

магистранти

Ўзбекистон Миллий университети

ЕТУК МУТАХАССИС КАДРЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИДА ОИЛАДАГИ ИЖТИМОЙ-МАЪНАВИЙ МУҲИТНИНГ ЎРНИ

Ўзбек халқи ўзининг неча минг йиллик тарихига эга. Ҳар қандай миллат ўз тарихи давомида ўзининг аجدодлари қандай инсон бўлганини, уларнинг яшаш тарзини билмоғи, баркамол инсон бўлиб шаклланишига таъсир этган омиллар ва шу билан бирга тарихий меросини ҳам авайлаб асрамоғи керак. Бу борада энг асосий омил оила муҳити бўлиб, у тарбия тизимидаги шундай бўғинки, бутуй жамиятнинг, миллатнинг бугунги ва келажак ҳаёти уни қандай ташкил этилишига, ундаги мавжуд ижтимоий-маънавий муҳитга боғлиқ. Ёшларни миллий ғурур руҳида тарбиялашда оила ва маҳалланинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга. Умуман, ҳар қандай инсоннинг асосий хусусиятлари, аввало, оила муҳитида шаклланади. Оила қуриш дегани фақат икки инсон ўртасидаги шахсий муносабат эмас, балки жамиятнинг асосини, айтиш мумкинки, энг муҳим бўғинини белгилайдиган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Оила ҳар бир жамиятнинг асос-негизи бўлиб, ёшларимизда инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, ахлоқийлик, ватанпарварлик, илм-маърифатли, юксак маънавиятли ва шу каби юксак туйғулар, аввало, оила муҳитида сингади. Бу жараён боболар ўғити, ота ибрати, она меҳри орқали амалга ошади. Ўзбек халқининг энг қадимий даврлардан бошлаб ҳозирга қадар давом этиб келаётган, ўз аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайдиган ажойиб анъаналаридан бири ота-онани юксак даражада эъзозлаш, иззат-икромини, ҳурматини жойига қўйишдан иборатдир. Фарзанд учун дунёда ота-онадан кўра меҳрибон, азиз ва мўътабар зот йўқ. Ота- она фарзандларнинг суянчиғи, битмас-туганмас бойлигидир. Уларнинг табиат ато этган бойликлари ҳам ана шунда. Ота-онани қадрлаш, уларнинг беўлчов, беминнат хизматиға бир умр содиқ бўлиш, дуоларини олиш фарзандлик бурчимиздир. Айниқса, ҳар бир ёш авлод доим ўз билимини ошириб бориши, ўз устида тинмай ишлаши керак. Бу ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.Мирзиёев шундай деган эдилар: “Нафақат ёшлар, балки бутун жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириш учун аввало илм-маърифат, юксак маънавият керак. Илм йўқ жойда қолоқлик, жаҳолат ва албатта, тўғри йўлдан адашиш бўлади.

Шарқ донишмандлари айтганидек, “Энг катта бойлик бу ақл-заковат ва илм, энг катта мерос бу яхши тарбия, энг катта қашшоқлик бу билимсизликдир!”

Албатта, ота-она ҳам ҳар бир қилган иши билан ўз фарзандига намуна бўла олиши керак. Бундай ўзбек миллатига ҳос бўлган анъаналар албатта фарзандларимизни ёшлигиданоқ миллий ғурур ва ифтихор руҳида тарбияланиши, ўзининг мустақил фикрига эга, ижтимоий фаол ва маълум бир соҳанинг етук мутахассиси бўлиб шаклланишида замин бўлиб ҳисобланади. Бу борада 1 ва 2-чизмаларга қаранг.

Мамлакатимизда таълим тизими - миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимида жаҳон миқёсидаги ютуқлар асосида юзага келган ҳамда юксак умумий ва касб-ҳунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратиға эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилгандир. Давлатимиз биринчи раҳбари И.А.Каримов шундай таъкидлаган эди: “Биз янги минг йилликка кириб бормоқдамиз. XXI асрда қайси давлат қудратли,

қайси халқ кучли бўлади? Бу саволга, аҳолиси интеллектуал нуктаи назардан баркамол, ёшлари билимли, ор-номусли, ватанпарвар бўлиб униб-ўсаётган давлат, деб жавоб қайтариш мумкин. Бизнинг барча саъй-ҳаракатларимиз комил инсонни тарбиялашга йўналтирилган. Янги асрда дунё тараққиётини, инсониятнинг қай йўлдан боришини комил инсонлар белгилашига шубҳа йўқ. Чунки, XXI аср - интеллектуал авлод асри бўлади”[2. -Б. 437-438]

Мамлакатимизда содир бўлаётган йирик ижтимоий ўзгаришларни янада жадаллаштирмоқ, ёшларнинг бундай инқилобий ўзгаришларда иштирокларини фаоллаштирмоқ учун, энг аввало, уларнинг онгида туб сифатий бурилиш ясамоқ зарур. Чунки, фарзандларимизнинг гўдаклик чоғидан каттайгани сайин тафаккур доираси қанчалик кенгайиб борса, жамиятда, жамоада, оилада тутган ўрнини янада аниқроқ билади. Бундай мураккаб ижтимоий жараёнлар ҳақида тўлароқ тасаввурга эга бўлмоқ учун уларни психологик онгини таҳлил қилмоқ даркор. Шу маънода бу маъсулиятни ҳис этган ҳолда фарзанд тарбиясида ота-оналар қуйидаги 5 та хатоликка йўл қўймаслигига эришишимиз зарур:

Биринчи хато: “*Сени яхши қурмайман*”. Нега фарзандларимиз ҳар бир илтимосимизни муаммога айлантиришади, кўрkitиш шартмикан, бундай дейиш орқали тарбиясини тўғри тарафга йўналтира оламизми? Ана шундай пайтларда кўпгина оилаларда ота-оналар “Ойижонинг энди сени яхши кўрмайди”, “Отанг сени ёқтирмайди” иборасидан қурол сифатида фойдаланишади. Яхшиси, “Мен сени ҳар доим яхши кўраман, лекин бу ҳатти-ҳаракатингни оқламайман”, деганимиз маъқул.

Иккинчи хато: “*Бепарволик*”. “Истаганингни қил, менга фарқи йўқ”, “Нима қилишни ўзинг биласан, мени ишим йўқ” каби тушунчалар албатта ўсиб келаётган ёш авлодни нотўғри йўлдан кетишига сабаб бўлиши мумкин. Оиладаги тартиб-қоидага асосан ҳеч қачон фарзандларимизнинг қизиқиш ва машғулотларига бефарқлигимизни кўрсатмаслигимиз керак. Агар фарзандимизнинг ҳатти-ҳаракатларига нисбатан эътирозимиз бўлса: “Болажоним, мана бу масалада сен билан чиқиша олмайман. Лекин мен истаган пайтингда ёрдам бераман, чунки, сени яхши кўраман” - деб айтсак тўғри йўл тутган бўлардик.

Учинчи хато: “*Ўта ҳаттиқўллик*”. Баъзи оилаларда - “Ҳар бир ишни мен айтгандек қилишинг керак”, “Бу уйда фақат менинг деганим бўлади” каби сўзларни эшитамиз. Фарзандларимизда шундай туйғуни шакллантиришимиз керакки, улар ўзларининг ҳар бир қилган ҳатти-ҳаракатини онгли равишда қилишлари ва бунинг учун жавобгар эканликларини ҳам билишлари керак. Ишонтириш ва тушинтириш орқали тўғри етказиб бериш қаттиққўлликдан яхши.

Тўртинчи хато: “*Эркатой*”. “Яхшиси буни ўзим қиламан”, “Болажоним ҳали буни уддасидан чиқа олмайди”, “Кўп-кўп ухлаб дам олган, ишларни ўзим қиламан” ва шу каби сўзлар билан ёшларимиз онгида эркатойлик, дангасалик, ишқўмаслик сингари салбий фазилатларни шаклланишига сабабчи бўлишимиз мумкин. Кўплаб тадқиқотлар натижасини шуни кўрсатадики, ҳаётда ҳеч нарсадан қийналмай ўсган фарзанд кейинчалик ҳаётга мослашиши жуда қийин бўлади. Албатта бундай ҳолларда “Ўзинг бажариб кўрчи, агар қийналсанг сенга ўзим ёрдам бераман”, дейиш ҳам мумкин.

Бешинчи хато: “*Мажбурий сирдош*”. Кўпчилик ота-оналар “Болам - менинг энг яхши дўстим, сирдошим”, “Болам мени жуда яхши тушинади, худди катта одамлардек фикр юритади” сингари сўзлар билан фарзандларимизни ёшига муносиб бўлмаган маъсулияти катта, оғир ишлар ва вазифалар орқали уни ҳар хил муаммолар билан қийнаб қўйишади. Уларга вазифа бериш ва маслаҳат сўраб, маслаҳат олиш мумкин фақатгина ёшига дойр масалалар бўйича, албатта.

Ўзбекистон давлат мутақиллигига эришиши билан юртимиз келажаги бўлган ёшларни ҳар жиҳатдан маънан кучли, етук, баркамол инсон қилиб тарбиялашга алоҳида эътибо қаратди. 1998 йил - “Оила Йили”, 2000 йил - “Соғлом авлод Йили”, 2001 йил - “Оналар ва болалар йили”, 2005 йил - “Сихат-саломатлик Йили”, 2008 йил - “Ёшлар Йили”, 2010 йил - “Баркамол авлод йили”, 2012 йил - “Мустаҳкам оила йили”, 2014 йил - “Соғлом авлод йили”, 2016 йилни “Соғлом она ва бола йили” деб эълон қилингани фикримизнинг исботидир. Бундан мақсад кишилар қалбида ҳурмат-иззат, меҳр-оқибат, саҳийлик каби инсоний хислатларни ривожлантириш, уларни саъй-

ҳарактларини яхшилик, савобли ишлар атрофида бирлаштиришдир. Шунингдек, оиланинг ўзбекона анъаналарини сақлаб қолиш мақсадида ҳар бир одам ўз соғлиги ҳақида қайғуриши, ҳар бир оила ўзидан соғлом насл қолдиришни ўйлаши зарурлиги тушунилади. Соғлом ва оқил фарзанд тарбиялаб вояга етказиш учун иморат қуриш, сандиқчаларда онахонларимизнинг матолар тўплаб қўйиши, келажакни ўйлаб яхши ният билан дарахт ўтказиш каби ўзбекона анъаналаримизнинг борлиги, уларнинг ҳар тамонлама қўллаб-қувватланиши ўзбек оилаларида миллий ғурурли, руҳан кучли, баркамол ёшларни камол топишига шарт-шароит яратади.

Бошқача айтганимизда, ҳар бир йигит, ҳар бир қизда халқимиз, миллатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг ижобий ва салбий тамонларини ҳар тамонлама таҳлил қила билиши ва ундан тўғри хулоса чиқариб олға интилиши муҳим вазифадир. Ёшларда миллий ғурурни шаклланиши, ўзи туғилиб ўсган, киндик қони томган қишлоқ ёки шаҳарни, ўтмиши, бугуни ва келажаги каби масалалари билан ҳам боғлиқ. Шундай экан, ёшларимизни ўтмишда яшаб ўтган буюк бобокалонларимиз фаолияти билан ҳам қизиқтириб, улар маънавий меросини ўргатиб боришимиз ҳам муҳим вазифадир.

Буюк бобомиз ҳазрат Алишер Навоий айтганларидек, ота-онани ҳурмат қилиш "... фарзандлар учун мажбуриятдир. Бу иккисига хизматни бирдек қил, хизматинг қанча ортиқ бўлса ҳам кам деб бил. Отанг олдида бошингни фидо қилиб, онанг боши учун бутун жисмингни садақа қилсанг арзийди! Икки дунёнг обод бўлишни истасанг, шу икки одамнинг розилигини ол! Туну кунингга нур бериб турган - бирисини ой деб бил, иккинчисини қуёш. Уларнинг сўзларидан ташқари бир нарса ёзма, улар чизган чизикдан ташқарига бир қадам ҳам босма. ҳамма хизматни сен од билан бажар, "адаб" сўзидаги «дол» каби қоматингни ҳам қиля". Шунинг учун ҳам мамлакатимизда онлайн мустаҳкамлашга алоҳида эътибор берилмоқда. Жумладан, бош қомусимиз - Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг "Оила" деб аталган 14-бобининг 64-моддасида қуйидаги сўзларни ўқиш мумкин: Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар[3.]

Республикаимизда Оила институтига алоҳида аҳамият берилаётганлигини Олий Мажлис томонидан "Оила кодекси" ҳақидаги қонуннинг қабул қилинишида ҳам кўришимиз мумкин. Давлатимизнинг жамият ривожига оиланинг ролини оширишга қаратилган сиёсати албатта фарзандларимизнинг маънавиятини юксалтиришда, улар қалби ва онгида ғурур, ифтихор туйғусини ҳис этишида катта аҳамиятга эга ҳисобланади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ҳар бир ота-она томонидан ўз фарзандига таълим- тарбия бериш жараёнида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратилса, келажакда шу фарзанд албатта юксак салоҳиятли ва етук мутахассис кадр сифатида шаклланишида ёрдам беради, деб ўйлаймиз:

- аввало, ҳар бир ота-онанинг ўзи - замонавий билим, кўникма ва илмий салоҳиятга эга бўлиши ва бу борада фарзандарига намуна бўлиши;
- мунтазам равишда фарзандининг нималарга қизиқиши ва қайси соҳа вакиллари хавас қилиб, интилетганини билиш ва айнан нима учунлигини сўраши, назорат қилиб бориши;
- фарзандга таълим-тарбия бериш жараёнида энг кичик ютуқларини ҳам рағбатлантириб бориши;
- тарбия бериш жараёнида меъёрни эсдан чиқармаслик, яъни меъёрида меҳр, меъёрида қаттиқ қўллик, меъёрида эркалатиш, меъёрида моддий ва маънавий рағбатлантириб бориш, меъёрида кундалик режимга ва бўш вақтини мақсадли ўтказишга эришиш лозим. Шу кўникмани ҳар тамонлама фарзандида меъёр даражасида ривожланаётганини кузатиб, таҳлил қилиб ва назорат қилиб бориши;
- ота-боболаримиз томонидан қолдирилган бой маънавий ва маданий мерос, хусусан, насихат ва ўғитлардан тарбия жараёнидан кўпроқ фойдаланиш ва ҳаказо.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Узбекистан Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Узбекистан, www.president.uz.
2. Каримов И.А. Соғлом авлод халқимиз келажаги. // Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Том 8. -Т.: Узбекистан, 2000. -437-438 б.
3. Узбекистан Республикаси Конституцияси -Т.: Узбекистан 2019.
4. Shermuhammedova, N. "Methodology and phylosophy of science." (2012): 165.
5. Абдуллаева, Н., & Шермухамедова, Н. (2023). Духовно-просветительское значение наследия
6. Махмудходжи Бехбуди . in Library, 7(1). извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/21738>
7. Нишанова, О. (2023). Социальные характеристики этнокультуры, in Library, 7(1), 163-165. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/21843>